

de Bibliotheek
Zoetermeer

CKC &
partners

Cultuureducatie met Kwaliteit

Doorlopende leerlijn beeldende kunst
Groep 3
Lessenreeks 'verankering'

Deze leerlijn is ontwikkeld door CKC & partners.

Waterleven

Informatie over Waterleven

Groep 3, lessenreeks 'verankering', vier lessen van 60 minuten

Doel van de lessenreeks:

De leerlingen kunnen vormen waarnemen en benoemen en samenstellingen met vormen maken. Ze kunnen secundaire en tertiaire kleuren mengen en kleurnuances aanbrengen. De leerlingen kunnen ruimtelijkheid in textuur en ruimtesuggestie aanbrengen door transparant gelaagd te werken in een collage. Ze hebben inzicht in en werken met ruimtelijke vormen. De leerlingen boetseren uit één stuk door klei in beweging te brengen. In deze lessenreeks werken ze met de volgende materialen en technieken: tekenen, schilderen, boetseren en collage. Beeldaspecten die aan bod komen zijn vorm, kleur, compositie, ruimte, ruimtelijke vorm en textuur. Ze leren werken volgens een richtinggevend creatief proces: ze oriënteren zich op de opdracht, onderzoeken het materiaal, voeren een eigen, creërende opdracht uit en evalueren op hun werk en het werkproces.

Materiaallijst:

Algemeen:	De mogelijkheid om afbeeldingen via het digibord te tonen.
Les 1:	Scharen, bekertjes, dekseltjes, gekleurd A4-papier, lijmstift, A3-tekenpapier, tekenpotloden.
Les 2:	Wit tekenpapier A4- en A3-formaat, schoolverf (rood, geel, blauw en zwart/wit), kwasten, waterbakken en papieren handdoekjes.
Les 3:	Per leerling een stevig wit A3-papier, een stukje wit A5-papier, stukjes transparant zijdevloeipapier in meerdere kleuren (blauw en violet, lichtgroen, wit, licht roze, roze), gekleurd stevig papier (rood, geel, helderblauw, oranje, wit, groen), kleuterlijm (bijv. glutofix).
Les 4:	A4-papier, potlood, kleisnijdraad, per leerling tot ca.600 gr. zachte fijne chamotteklei of oefenklei, nat badstofdoekje, boetseerhoutje of satéprikker, boetseerplankje, materiaal om textuur te stempelen (bv. schroeven, ribkarton, wasknijpers, harde penselen, boetseerhoutjes, spijkertjes, versiering van lepeltjes of ringetjes), Papieren bordjes, zonder opdruk, (eventueel van te voren geverfd als een kom water: blauwe en groene verf, kwasten, papieren handdoekjes waterbakken), of een stuk gekleurd karton, rond geknipt op bordformaat, oliepastelkrijt).

Les 1: Vissen en planten

(Zee)aquarium	Losse vormen	Samengestelde vormen	Waterleven
---------------	--------------	----------------------	------------

Verschillende vormen en vormsoorten worden besproken en benoemd. Vervolgens maken de leerlingen met losse vormen grotere samengestelde vissen en planten.

Les 2: Onder water

Kleurgebruik	Experiment	Kopje onder	Nabespreking
--------------	------------	-------------	--------------

In deze les wordt nader ingegaan op kleur en kleurgebruik. Niet alleen mengen, maar ook tinten maken en deze gebruiken in een schilderij.

Les 3: Waterlelies

De vijver van Monet	Glashelder water	Waterlelies	Onze vijver
---------------------	------------------	-------------	-------------

De leerlingen kijken naar schilderijen van Claude Monet. Ze maken een collage met transparant papier in lagen van een stukje van de waterlelievijver van Claude Monet

Les 4: Poldersloot

waterkunst	Uit een stuk	Vis op je bord	slootleven
------------	--------------	----------------	------------

De leerlingen kijken naar kunstwerken met waterbewoners. Zij boetseren vissen uit een stuk, of eventueel andere dieren die in of langs de sloot leven.

Deze lessenreeks sluit aan bij de doorlopende leerlijn Cultuureducatie met Kwaliteit in Zoetermeer. Meer informatie over Cultuureducatie met Kwaliteit vind je [hier](#).

De leerlijn beeld is ontwikkeld door CKC & partners en geschreven door Loulou Joolen en Gerart Kamphuis. Neem bij vragen contact op via primair-onderwijs@ckc-zoetermeer.nl.

Waterleven – Vissen en planten

Groep 3, lessenreeks 'verankering', les 1

Lesdoel: De leerlingen nemen vormen en vormsoorten waar en benoemen deze. Ze gebruiken vormen om samenstellingen te maken door middel van papier en lijm.

Benodigde materialen: Scharen, bekertjes, dekseltjes, gekleurd A4-papier, lijmstift, A3-tekenpapier en tekenpotloden.

Opdrachten:

(Zee)aquarium	Losse vormen	Samengestelde vormen	Waterleven
---------------	--------------	----------------------	------------

Introductie:

Verschillende vormen en vormsoorten worden besproken en benoemd. Vervolgens maken de leerlingen met losse vormen grotere samengestelde vissen en planten.

Oriënteren: (Zee)aquarium 5 minuten

Opdracht: Toon het filmpje [Clown Fish – My animal friends](#). Bespreek verschillende vormen vissen en planten die er te zien zijn. Er zwemmen vissen en andere zeedieren die driehoekig, rond of slangachtig zijn, er zijn planten te zien met hun merkwaardige vormen, bolvormige rotsen etc.

Reflecteren: Zijn er in het lokaal ook vierkante, rechthoekige, driehoekige vormen of vormsoorten (kubus, cilinder, piramide en kegel)?

Onderzoeken: Losse vormen 15 minuten

Opdracht: Teken cirkels op velletjes gekleurd papier. Gebruik daarvoor een potlood en een bekertje of deksel. De onderkant van een bekertje levert kleine cirkels op, de bovenkant grote cirkels. Teken ook driehoeken, vierkanten, rechthoeken, ovale vormen, kronkels etc., zowel grote als kleine. Knip ze uit en maak stapeltjes van dezelfde vormen.

Reflecteren: Heb je verschillende vormen gemaakt? Ook verschil in grootte van de cirkel, rechthoek en andere vormen? Wat is makkelijker te maken, een cirkel of een vierkant? Waarom?

Uitvoeren: Samengestelde vormen 30 minuten

Opdracht: Maak van uitgeknipte vormen verschillende vissen en planten. Probeer maar eens een driehoekige vis samen te stellen uit verschillende kleinere vormen. Of een bolle vis of een kronkelige paling. Natuurlijk maak je ook waterplanten met stekels en ovale bladeren, of zeesterren en inktvissen, zeeslangen en schelpen.

Reflecteren: Hoe zien jouw vissen eruit? Zijn ze rond, langwerpig of hoekig? Welke kleuren? Hebben ze stippen en strepen, of alleen een contourlijn bestaande uit kleine vormpjes?

Evaluëren: Waterleven 10 minuten

Opdracht: Bespreek een paar werkstukken. De makers mogen hun werk en werkwijze toelichten. Hoe zijn ze begonnen? Zijn er dieren bij met vrolijke kleuren, zijn alle planten groenachtig? En welke vormen zijn er zoal te zien?

Reflecteren: Wat gebeurt er in de werkstukken? Is het er gevaarlijk? Zijn er meerdere soorten vissen en planten te zien?

Aanvullende suggesties:

Elke leerling maakt met losse vormen een paar grote vissen en planten, plakt ze op en knipt ze uit. Met deze vissen en planten wordt een waterwereldwand gecreëerd in het lokaal of op de gang.

Waterleven – Onder water

Groep 3, lessenreeks 'verankering', les 2

Lesdoel: De leerlingen kunnen met primaire kleuren verschillende kleuren en tinten mengen en deze toepassen in een schilderij.

Benodigde materialen: Wit tekenpapier A3- en A4-formaat, schoolverf (rood, geel, blauw en zwart/wit), kwasten, waterbakken en papieren handdoekjes.

Opdrachten: Kleurgebruik Experiment Kopje onder Nabespreking

Introductie:

In deze les wordt nader ingegaan op kleur en kleurgebruik. Niet alleen mengen, maar ook tinten maken en deze gebruiken in een schilderij.

Oriënteren: Kleurgebruik 5 minuten

Opdracht: Bekijk het werk van Mondriaan ([afbeelding 1](#), [afbeelding 2](#)). Bespreek het kleurgebruik. Mondriaan is beroemd geworden door zijn abstracte werk met primaire kleuren (rood, geel en blauw), het ziet er heel strak uit. Leg uit wat primaire kleuren zijn (niet door menging te verkrijgen). Cobra kunstenaars daarentegen gebruikten naast primaire kleuren ook gemengde kleuren (secundaire en tertiaire kleuren). Zie het werk van [Corneille](#), [Jorn](#) en [Appel](#). Het werk ziet er heel spontaan, bijna kinderlijk uit.

Reflecteren: Wat zijn primaire kleuren? Zijn ze ook in het klaslokaal te vinden? En op de kunstwerken? Waar zien ze gemengde kleuren (secundaire en tertiaire kleuren)?

Onderzoeken: Experiment 15 minuten

Opdracht: Toon de kleurenmengkaart (zie bijlagen). Maak met de primaire kleuren vier gemengde kleuren (oranje, paars, groen en bruinachtig) op een velletje tekenpapier (A4-formaat). Probeer vervolgens verschillende tinten groen te maken door te variëren met geel en blauw. Doe hetzelfde met de andere kleuren. Kun je een roodpaars maken, en een blauwpaars?

Reflecteren: Hoe heb je donkergroen gemaakt? En roodbruin en zwartbruin? Zijn jouw gemengde kleuren precies hetzelfde als die van je buurman?

Uitvoeren: Kopje onder 30 minuten

Opdracht: Schilder met een dunne kwast op een vel tekenpapier A3-formaat een aantal zeemonsters met rare koppen, dubbele nekken, tentakels, schaarpoten en noem maar op. Maak ook waterplanten en de bodem erbij. Schilder ze in. Gebruik niet alleen de primaire kleuren, maar ook de zelfgemengde kleuren van het mengvel. Na een kwartier krijgen de leerlingen er wit en zwart bij. Met wit worden de kleuren lichter (laat ze dat uitproberen op het mengvel). Met zwart kunnen ze accenten schilderen in het schilderij (zwart is minder geschikt om mee te mengen).

Reflecteren: Wat doe je als de verf op het mengvel is ingedroogd? Maak je dan nieuwe of maak je de kleurvlek nat? Hoe heb je groen lichter gemaakt, met geel of met wit? Wat is het verschil?

Evaluëren: Nabespreking 10 minuten

Opdracht: Bekijk elkaars kunstwerken. Zijn ze kleurrijk geworden of overwegend in één kleur? Is zwart gebruikt voor contourlijnen of ook om versieringen te maken? Zijn er allerlei verschillende blauwe tinten te zien? Wat stelt het schilderij voor?

Reflecteren: Welk kunstwerk is vrolijk of geheimzinnig? Hoe komt dat? Zijn er verstopte beesten te vinden? Heeft iedereen het water blauw geschilderd of zijn er ook andere kleuren gebruikt?

Aanvullende suggesties:

Plak je schilderij op een groter vel en schilder er een aquariumrand omheen. De aquariumrand mag natuurlijk ook versierd worden. Gebruik contourlijnen en primaire en gemengde kleuren.

Waterleven – Waterlelies

Groep 3, lessenreeks 'verankering', les 3

Lesdoel: De leerlingen maken een voorstelling in lagen met ruimte en textuur.
Benodigde materialen: Per leerling een stevig wit A3-papier, een stukje wit A5-papier, stukjes transparant zijdevloeipapier in meerdere kleuren (blauw en violet, lichtgroen, wit, licht roze, roze), gekleurd stevig papier (rood, geel, helderblauw, oranje, wit, groen), kleuterlijm (bijv. glutofix).

Opdrachten:

De vijver van Monet	Glashelder water	Waterlelies	Onze vijver
---------------------	------------------	-------------	-------------

Introductie:

De leerlingen kijken naar schilderijen van Claude Monet. Ze maken een collage met transparant papier in lagen van een stukje van de waterlelievijver van Claude Monet

Oriënteren:	De vijver van Monet	5 minuten
Opdracht: Bekijk schilderijen van de vijver van Monet (afbeelding 1 , afbeelding 2), Benoem het bruggetje, de lelies, de hangende wilgen, het doorzichtig schilderen, de spiegeling. Wat zou je zien je als je vanaf het bruggetje naar het water kijkt? Als je nog beter kijkt, kun je tot op de bodem kijken. Wat zie je dan? Noem diertjes en waterplanten die je dan kunt zien. Kan er in een sloot nog wat anders onder water liggen? Wat?		
Reflecteren: Heb je wel eens door het water de sloot ingekeken? Vanaf een brug, vanaf de kant? Heb je wel eens vanaf de rand van het zwembad iemand onder water zien zwemmen? Kun je al zwemmen?		

Onderzoeken:	Glashelder water	15 minuten
Opdracht: Scheur hele kleine stukjes transparant blauw papier. Leg ze over elkaar heen op een donker papier. Hoe maak je iets zichtbaar wat onder water ligt of zwemt? Hoe maak je bladeren die op het water drijven? Hoe maak je bloemen die erbovenuit steken? Probeer het uit met een stukje wit of roze. Probeer hoe je stukjes kunt lijmen met een vingertop, terwijl je de rest van je vingers droog houdt.		
Reflecteren: Wat gebeurt er als je een onderwatervis maakt van transparant papier, en wat bij gewoon papier? Wat voor kleur gebruik je onder water? Wat gebeurt er als je tijdens het plakken nog probeert te scheuren?		

Uitvoeren:	Waterlelies	30 minuten
Opdracht: Maak een stukje van de waterlelievijver of een poldersloot van boven gezien. Iets onder water (waterplanten, een vis of dier of voorwerp), iets wat op het water drijft, iets wat boven water uitsteekt (waterlelies met bladeren). Gebruik transparant papier voor het water en de waterplanten onder water (zie voorbeeld). Kies eerst de kleuren die je nodig hebt en scheur een bergje kleine stukjes, water aan sliertjes, leliebladeren ronde, voor bloemen stroken die je tot een bloem vouwt/frommelt of losse bloemblaadjes. Je mag een onderwater voorwerp/diertje met een lastige vorm wel even knippen als het nodig is. Lijm nu de stukjes op je witte papier. Gebruik een vinger voor de lijm, dat werkt sneller en handiger dan kwastjes.		
Reflecteren: Wat ga je onder, op en boven water maken? Staat je water stil of zie je rimpels of golven? Wat ga je eerst neerleggen en vastlijmen, wat daarna? Kun je nog door het water naar de bodem kijken? Maak je bloemblaadjes apart of vouw of frommel je hele bloemen? Hoeveel bloemen en bladeren maak je?		

Evalueren:	Een grote vijver	10 minuten
Opdracht: Bekijk met elkaar de stukjes vijver. Bespreek hoe het gelukt is, wat er voor spannends te zien is onder water en wat je boven water ziet.		
Reflecteren: Wat was er leuk, lastig,? Wat heb ik geleerd? Bekijk nog eens het schilderij van de vijver van Monet. Waarin is jullie kunstwerk anders, hetzelfde?		

Aanvullende suggesties:
<ol style="list-style-type: none"> 1. Maak de waterlagen van verschillende tinten verf. Verzin een oplossing voor wat onder water ligt. 2. Maak een collage van de vijver van boven op een stuk transparant calqueerpapier. Lijst ze in met een rand van gekeurd papier en hang ze voor het raam. Ook hier de waterlelies erbovenop. 3. Beplak een flinke glazen pot met stukjes zijdevloeipapier in verschillende kleuren. De vissen in de onderste plak-laag. Zet er een led-lampje in. 4. Kijk wat er gebeurt als je de collage niet op wit maar op donker papier laat maken.

Waterleven – Poldersloot

Groep 3, lessenreeks 'verankering', les 4

Lesdoel: De leerlingen boetsen een dier uit een stuk klei. Ze maken er een betekenisvolle textuur op.

Benodigde materialen: A4-papier, potlood, kleisnijdraad, per leerling tot ca.600 gr. zachte fijne chamotteklei of oefenklei, nat badstofdoekje, boetseerhoutje of satéprikker, boetseerplankje, materiaal om textuur te stempelen (bv. schroeven, ribkarton, wasknijpers, harde penselen, boetseerhoutjes, spijkertjes, versiering van lepeltjes of ringetjes), Papieren bordjes, zonder opdruk, (eventueel van te voren geverfd als een kom water: blauwe en groene verf, kwasten, papieren handdoekjes waterbakken), of een stuk gekleurd karton, rond geknipt op bordformaat, oliepastelkrijt).

Opdrachten:

Slootbewoners	Uit een stuk	Vis op je bord	Slootleven
---------------	--------------	----------------	------------

Introductie:
De leerlingen kijken naar kunstwerken met waterbewoners. Zij boetsen vissen uit een stuk, of eventueel andere dieren die in of langs de sloot leven.

Oriënteren: Waterkunst	5 minuten
Opdracht: Ken je dieren die leven in en bij de sloot? Bekijk kunstwerken: Yvon Grevers – Vogels in het riet (Zoetermeer) , Mark Dedrie – IJsvogeltje op paal , Caroline Kortenhorst & Mark Oonk – De schelp van Oosterheem (Zoetermeer) , Metaalvissen (Harley park Queensland) , Mozaïekvis (Belfast, Noord-Ierland) , Chinese porseleinen kom met karper , Pablo Picasso – Sardines op een bord .	
Reflecteren: Heb je zelf wel eens reigers, eenden, meerkoetjes, waterhoentjes, zwanen, futen, kikkers gezien bij de sloot? Heb je wel eens vissen zien zwemmen in de sloot, zoals grote karpers, kleine baarsjes, kikkervisjes? Heb je wel eens met een netje iets gevangen uit de sloot? Heb je zelf een aquarium of vissen kom? Hoe is dat?	

Onderzoeken: Uit een stuk	15 minuten
Opdracht: Bekijk de afbeelding van de karper . Waar zitten vinnen, kieuwen, bek, schubben? Maak een tekening van een fantasievis van opzij. Hij mag anders zijn van vorm (dikker, langer, grotere kop, grotere of andere vinnen, andere schubben), maar wel met de onderdelen van de karper. Maak vervolgens een klein stukje klei (formaatgrote knikker) plat en glad. Probeer uit hoe je de textuur van de vinnen gaat maken, door te krassen, spikkelen, of te stempelen met iets. Probeer meerdere dingen.	
Reflecteren: Lukt het om een eigen vis te tekenen? Waarom zie je maar een oog? Waar zijn kieuwen voor?	

Uitvoeren: Vis op je bord	30 minuten
Opdracht: Toon enkele voorbeeldafbeeldingen van vis op je bord (afbeelding 1 , google search). Boetseer uit een stuk klei een bijzondere vis. Hij mag plat zijn. Neem een stuk klei, maak er een bol of een groot ei van. Maak je bol wat plat, minstens zo dik als je vinger, en zo groot als je hand. Maak je ronde plak wat meer in de vorm van een vis door duwen en knijpen. Tekenen dan de vorm van de vis heel dun met een stokje. Zorg dat je zo weinig mogelijk hoeft weg te halen. Haal dan met je stokje stukjes weg die er niet bij horen. Denk eraan hoe je de vorm en de vinnen wilt hebben. Maak de zijkanten glad, het lijf wat bollier door er wat propjes krantenpapier onder te stoppen. Maak de vinnen iets dunner. Maak details; het oppervlak van de vis, schubben, graten in de vinnen, kieuwen, ogen mond. Werk ruimtelijk met reliëf. Gebruik stempeltechnieken voor de huid. Leg je vis te drogen op je bord/karton. Het kan een vijvertje zijn of een eetbord. Je kunt het bord met oliepastel versieren met leliebladeren of wier, schelpen enzovoorts	
Reflecteren: Wat voor vis maak je? Wordt het een echte vis of helemaal fantasie? Wat eet jouw vis: plantjes, kleine watervlooien, of is het een roofvis? Hoe laat je dat zien aan jouw vis? Maakt het uit of je begint met een ronde bal of met een eivorm? Hoe zorg je dat je vis heel blijft? Hoe ga jij schubben maken? Wordt het natuurgetrouw of ga je voor versiering? Wat voor stempel ga je gebruiken, of maak je helemaal zelf de textuur? Wat kun je doen als je de textuur toch niet mooi vindt?	

Evalueren: Slootleven	10 minuten
Opdracht: Bekijk met de leerlingen de vissen die zijn gemaakt. Bespreek of je kunt zien wat voor vis het is en hoe die leeft in de sloot.	
Reflecteren: Is je vis gelukt? Waar ben je blij mee? Wat is er apart aan jouw vis? Bekijk nog eens een van de	

kunstwerken uit de oriëntatie. Waarin is jouw oplossing anders, wat heb je hetzelfde gedaan? Als je een eetbord maakt, bespreek dan het eten van vis/vissticks, of zie juist af van de link met voedsel.

Aanvullende suggesties:

1. Boetseer met de leerlingen een ruimtelijk visje wat in het water woont, uit een stuk klei (formaat sinasappeltje), zonder aanplakken van stukjes klei of onderdelen. Zorg dat er niets dunner wordt dan een vinger. Maak met een potlood een gaatje van ca. 4 cm. diep aan de onderkant. Als het droog is, kun je het op een stukje hout zetten waarin een spijker is geslagen, of op een stokje prikken en in een extra stukje klei zetten. Samen tentoonstellen op blauw papier.
2. Boetseer met de leerlingen een vliegend vogeltje wat bij het water woont, uit een stuk klei (formaat sinasappeltje), zonder aanplakken van stukjes klei of onderdelen. Zorg dat er niets dunner wordt dan een vinger. Maak met een potlood een gaatje van ca. 4 cm. diep aan de onderkant. Als het droog is, kun je het op een stukje hout zetten waarin een spijker is geslagen, zodat het vogeltje kan vliegen. Of op een stokje in een extra stukje klei zetten.

Materialen: i.p.v. bordjes kleine blokjes hout met een spijker erin geslagen, . Groot blauw karton, papier of lap voor de tentoonstelling.

Bijlagen – Kleurenmengkaart

